

**БЛАГОДІЙНА АКЦІЯ ЦУКРОПРОМИСЛОВЦЯ
МИКОЛИ АРТЕМІЙОВИЧА ТЕРЕЩЕНКА**

У статті на основі архівних матеріалів та історичної літератури аналізується меценатська, благодійна підтримка промисловцями закладів освіти, медицини, соціально незахищених верств населення у XIX – на початку XX ст.

Стаття написана у руслі сучасних підходів до аналізу історіографічних джерел і базується на засадах історизму, об'єктивності, системності, плюралізму. При написанні статті були використані такі методи як: історичний, хронологічний, аналізу праць дослідників та порівняння.

У роботі досліджується підприємницька, благодійна і громадська діяльність цукропромисловця М. Терещенка в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. Частково представлена генеалогія родини, її внесок у розвиток вітчизняної економіки, вивчається роль М. Терещенка у розвитку народної освіти, медицини. Зроблено висновок про значення підприємницької і благодійної діяльності родини цукропромисловця Миколи Терещенка для розвитку України у досліджуваній період.

Ключові слова: промисловці, підприємці, благодійність, школи.

Питання благодійності в Україні тривалий час замовчувалося. Благодійність подавалась тенденційно й упереджено, була позбавлена правових і моральних основ. Історія благодійного руху взагалі, діяльність окремих осіб і родин зокрема залишалася поза увагою істориків. Однак ця проблема заслуговує на спеціальне дослідження.

Особливе місце серед джерел, що дають можливість глибше висвітлити загальну проблему, займають матеріали Центрального державного історичного архіву України у м. Києві. Зокрема у сімейному фонді Терещенків (фонд 830), у фонді управління Київського учбового округу (фонд 707) зберігаються правила надання благодійної допомоги, які були розроблені відомим цукропромисловцем М.А. Терещенком.

Микола Артемійович походив із купців першої гільдії, виховання отримав у Глухівському повітовому училищі. Займаючись управлінням цукрових заводів та торгівлею, Микола Артемійович брав активну участь у громадському житті. Він був обраний у квітні 1851 р. старшим бургомістром у Глухівській міській магістрат і обирався на цю посаду три рази (1854, 1857, 1860 рр.). Чотири рази підряд промисловець обирався на посаду міського голови Глухова (1862, 1866, 1868, 1871 рр.), брав найактивнішу участь у роботі повітового (глухівського) і губернського (чернігівського) земства. Крім того, М.А. Терещенко три рази був почесним мировим суддею Глухівського повіту (1869, 1878, 1882 рр.), два рази – почесним мировим суддею Путивльського повіту (1870, 1873 рр.) і один раз – Рильського повіту (1875 р.). У 1879 р. його призначили мировим суддею Житомирського і Київського мирових округів [1, с. 84].

У 1870 р. Микола Артемійович Терещенко отримав спадкове дворянство. Мав чин тайного радника і був одним із засновників династії найбільших українських і російських підприємців.

Київ став центром благодійності. Крім самостійних благодійних спілок діяли філіали різних всеросійських об'єднань. Благодійна діяльність цього періоду в історії України висунула низку подвижників та відомих вітчизняних філантропів, адже на початку XX ст. лише 25 % бюджету благодійних товариств становили надходження з державної скарбниці, від земств, міст, станових установ, а 75 % – добровільні кошти громадян (понад 60 млн. крб.) [10, с. 456].

У березні 1893 р. міністр внутрішніх справ І.М. Дурново повідомив губернатора А.Д. Мілютіна про наміри Миколи Артемійовича Терещенка зробити пожертви селянам с. Теткіно. У листі йшлося про те, що дійсний статський радник, який є власником Теткінського маєтку Рильського повіту висловив наміри пожертвувати зі своїх коштів

недоторканий капітал 50 тисяч крб. для того, щоб на відсотки від нього два рази на рік перед святами Різдва Хрестового та Пасхою надавалася благодійна допомога потребуючим жителям с. Теткіно і навколишніх сіл. При цьому М.А. Терещенко запропонував складений ним проект правил про вказаний благодійний капітал. Ці правила були 22 березня 1893 р. затверджені міністром внутрішніх справ І.М. Дурново та доведені до відома імператора Олександра III [4, арк. 1].

Звертає на себе увагу і викликає інтерес те, у якій формі здійснювалася благодійна допомога потребуючим. Микола Артемійович Терещенко, підтримуючи найбільш вразливі верстви населення, жертвував не капіталом, а відсотки з нього. Хочеться зазначити, що це була не разова, а постійна допомога.

Про розміри благодійної діяльності мецената свідчать наступні дані. На Різдво у 1907 р. грошову допомогу на загальну суму 947 крб. отримало 329 осіб, у 1908 р. на Пасху відповідно 948 крб. і 436 осіб, а в 1914 р. на Різдво і Пасху допомога була видана 785 людям (1879 крб.). Допомога виділялася вдовам, сиротам, інвалідам, хворим [12, арк. 4].

Правила про благодійний капітал, який пожертвував дійсний статський радник М.А. Терещенко, склалися із семи пунктів і регулювали механізми виділення, надання та отримання матеріальної допомоги з відсотків благодійного капіталу, який він пожертвував. Мова йшла про те, що для надання посиленої допомоги окремим жителям сіл Теткіно, включаючи цукровий завод, який розміщувався там, Коров'яківки, Заболотівки, Попови-Лежачі та хутора Вольфіна Рильського повіту Курської губернії власник Теткінського маєтку і цукрового заводу дійсний статський радник Микола Артемійович Терещенко вносив до Курського відділення державного банку на вічний вклад 50 тис. крб., з тим, щоб на відсотки від нього два рази на рік перед святами Різдва Хрестового та Пасхою надавалася благодійна допомога потребуючим жителям с. Теткіно і навколишніх сіл.

Дійсні правила вступали в дію через рік після внесення цукропромисловцем згаданого капіталу до відділення банку. Для розпорядження коштами створювався особливий комітет під назвою «Теткінський комітет для видачі допомоги з капіталу, який пожертвував дійсний статський радник М.А. Терещенко». До його складу увійшли: волосний старшина Теткінської волості, старости вищевказаних сільських общин, священник с. Теткіно і власник Теткінського маєтку і цукрового заводу або його уповноважений. На ім'я вказаного комітету виписувався Квиток державного банку на грошовий вклад, який повинен був зберігатися у касі Теткінського волостного правління [11, арк. 3].

Щорічно напередодні свят Різдва Хрестового та Пасхи комітет для надання допомоги збирав відомості про тих, хто потребував підтримки, складав список і призначав допомогу кожному індивідуально.

У Правилах про благодійний капітал у § 5 вказувалося, що для отримання відсотків із Курського відділення державного банку комітет посилав одного зі своїх членів із письмовим дорученням. У § 6 Правил мова йшла про те, що відсотки з банку необхідно було забирати завчасно, щоб не пізніше як за тиждень до свят потребуючі отримали гроші. Список, який засвідчував отримання вказаної грошової допомоги, за підписом усіх членів комітету зберігався у Теткінській волосній управі [4, арк. 2-3].

Правила про благодійний капітал, у подальшому, стали дорожньою картою, якою часто керувалися інші благодійники з родини Терещенків. Сам же Микола Артемійович, матеріально опікуючись освітніми, медичними закладами, займаючись благодійністю, постійно жертвував не лише одноразово кошти на якісь конкретні потреби, а й створював спеціальні фонди, клав капітал на рахунок закладів з тим, щоб відсотки з нього йшли на їхнє утримання. Прикладів таких благодійних акцій можна наводити безліч. При всіх цукрових заводах були створені подібні фонди та комітети. Відсотки від капіталу йшли на потреби працівників, утримання шкіл, училищ та лікарень, які існували при заводах.

У зв'язку з важким становищем чорноробів, відсутністю місць у міських лікарнях, М.А. Терещенко у грудні 1890 р. на власні кошти побудував лікарню на 50 місць. Для

цього він виділив 100 тис. крб., з яких 75 тис. – на будівництво приміщень, 25 тис. – у Фонд утримання лікарні.

Керував справами лікарні громадський комітет. Щорічно він визначав і розподіляв, куди підуть відсотки з благодійного капіталу [6, с. 7]. Спочатку опікувався цим комітетом М.А. Терещенко. Після смерті Миколи Артемійовича його очолив Олександр Миколайович, потім – його вдова Єлизавета Володимирівна. У наступні роки М.А. Терещенко від себе і своєї дружини Пелагеї Георгіївни пожертвував на розширення лікарні ще близько 100 тис. крб., завдяки чому були побудовані окремі корпуси для інфекційних, тифозних хронічних хворих, і 200 тис. на утримання лікарні. Крім цього, він заснував фонд імені П.Г. Терещенко в розмірі 20 тис. крб., відсотки з якого йшли на допомогу тим, хто одужав [6, с. 201].

Слідом за батьком число київських благодійників примножили й сини. Так, у 1894 р. Олександр Миколайович пожертвував лікарні для чорноробів 30 тис. крб. [11, арк. 4]. У роки російсько-японської війни ним при лікарні був влаштований особливий притулок для поранених воїнів, що одужували. На його утримання благодійник пожертвував більше 10 тис. крб. [6, с. 245]. Після смерті Олександра Миколайовича його дружина Єлизавета Володимирівна Терещенко продовжила благодійні справи. Вона передала 100 тис. крб. цінними паперами для видачі регулярної допомоги хворим, зробила пожертвування на будівництво притулку для тих, хто одужує при Олександрівській лікарні [11, арк. 5].

Помітну роль у громадському житті Києва другої половини XIX – початку XX ст. відігравало Благодійне товариство, засноване у 1834 р. за приватним почином жінок для допомоги бідним. Товариство ставило за мету допомагати незаможним, убогим, «опікою у будинках бідних, вихованням дітей на повному утриманні товариства, роздачею грошової допомоги, одягу, їжі і наданням різних знань» [2, с. 53]. Для цього товариство утримувало дешеві квартири, їдальні, будинки опіки, пансіони. Нерухоме майно оцінювалося майже у 3 млн. крб., а щорічні витрати досягали 150 тис. крб. [3, с. 42].

Будучи членом Благодійного товариства, у 1881 р. колезький радник Ф. Терещенко звернувся до Київської міської думи з проханням дозволити на власні кошти відкрити пологовий притулок. Відповідь була позитивною, і 25 березня 1882 р. притулок почав працювати у найманому приміщенні по Межигородській вулиці, номер 13 [11, арк. 15].

Справу батька продовжила одна з його дочок – Наталія Федорівна Уварова, яка на власні кошти заснувала пологовий притулок [11, арк. 173].

Для порівняння наведемо такі дані: за одну добу перебування у міській Олександрівській лікарні необхідно було заплатити 30 копійок, а у приватних пологових закладах – від 2 до 5 крб. У притулку Ф.А. Терещенка крім того, що медичну допомогу отримували безкоштовно, жінки ще отримували й білизну для немовлят. До 1916 р. у пологовому притулку Ф. Терещенка було вже 14 ліжок, за 25 років існування тут отримали медичну допомогу 11259 жінок, тобто 455 жінок за рік, і народилося 11350 дітей [11, арк. 5].

У лютому 1881 р. Федір Артемійович Терещенко звернувся до міського голови Г.І. Ейсмана з проханням виділити земельний наділ для заснування нічліжного притулку. У 1881 р. був заснований безкоштовний притулок на 500 ліжок, 456 із яких відводилося для чоловіків, 44 – для жінок з дітьми [8, с. 216]. У 1886 р. Федір Артемійович заснував ще одну благодійну установу – будинок безкоштовних квартир для бідних вдів з дітьми. Щорічно в будинку проживало 172 особи, із них – 58 дорослих і 114 дітей [11, арк. 11]. Утримувалися всі ці заклади на відсотки від недоторканого капіталу, внесеного засновником, статським радником Федором Артемійовичем Терещенком у касу Імператорського Людинолюбного товариства.

Слідом за братом Микола Артемійович вирішив заснувати ще один нічліжний притулок, за що був нагороджений орденом святої Анни I ступеня, а 12 листопада 1892 р. імператор присвоїв йому звання Почесного Громадянина міста Києва [6, с. 198].

У сімейному архіві родини Терещенків збереглися документи, які свідчать про подібну форму надання благодійної допомоги освітнім закладам – жертвувався не капітал, а відсотки з нього. Про це, зокрема, свідчить Положення про Глухівське трикласне училище [11, арк. 2-3]. У Положенні відзначено, що училище, засноване в 1912 р., знаходиться під управлінням Імператорського Людинолюбного товариства, ставить собі за мету надання безкоштовної початкової освіти і виховання, утримується на відсотки з капіталу у 72 тис. крб., який пожертвував дійсний статський радник Ф.А. Терещенко.

Подібні приклади можна навести і стосовно інших членів родини. Призначений у 1881 р. на посаду почесного попечителя Першої київської гімназії Микола Артемійович щорічно перераховував 500 крб. на загальні потреби, 100 крб. на бібліотеку цього закладу, оплачував утримання не менше десяти гімназистів. 4 жовтня 1889 р. він виділив 10 тис. крб., які увійшли до недоторканого капіталу Першої гімназії. На відсотки з цієї суми видавалась допомога студентам і службовцям гімназії. Навіть у заповіті Микола Артемійович згадав учнів першої гімназії. На потреби бідних учнів гімназії та гімназичної церкви він залишив 5 тисяч крб. Для утримання чоловічої і жіночої торгівельних шкіл він виділив 250 тис. крб. [11, арк. 6].

Слідуючи сімейним традиціям, інші члени родини Терещенків вносили кошти до недоторканого капіталу того чи іншого навчального закладу, а на відсотки від нього виплачувалися стипендії. Так, піклуючись про добробут учнів Першої гімназії, Іван Миколайович запровадив кілька стипендій: ім. О.С. Пушкіна, М.В. Гоголя, М.А. Терещенка, виділивши до недоторканого капіталу 25 тис. крб. [6, с. 287]. Його дружина Єлизавета Михайлівна Терещенко після смерті чоловіка увіковічила пам'ять про нього, перерахувавши по 30 тис. крб. реальному училищу, університету та політехнічному інституту для запровадження стипендії імені Івана Миколайовича [12, арк. 4].

Таким чином, не дивлячись на те, що правила надання благодійної допомоги були розроблені в кінці XIX ст., деякі їхні положення, на нашу думку, не втратили своєї актуальності й сьогодні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Восьмидесятилетие тайного советника Николая Артемьевича Терещенко. – К., 1900. – 156 с.
2. Георгиевский П.И. Призрение бедных и благотворительность / П.И. Георгиевский. – СПб., 1894. – 118 с.
3. Гогель С.К. Объединение и взаимодействие частной и общественной благотворительности / С.К. Гогель. – СПб., 1908. – 118 с.
4. Державний архів Київської області. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 4862.
5. Донік О.М. Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.) / О.М. Донік // Укр. істор. журн. – 2005. – № 4. – С. 160-174.
6. Ковалинський В. Меценати Києва / В. Ковалинський. – К.: Северин-Пресс, УКСП «Кобза», 1995. – 368 с.
7. Кононова Т.Б. Очерки истории благотворительности / Т.Б. Кононова. – Издательский дом «Дашков и К», 2005. – 339 с.
8. Краткое описание имений наследников Ивана Николаевича Терещенко. – К., 1913. – 24 с.
9. Мозговой В.Г. Общественная и частная благотворительность в Киевской губернии / В.Г. Мозговой. – К.: Тип. Губернского правления, 1882. – 96 с.
10. Сборник сведений о благотворительности в России. – СПб., 1899. – 1207 с.
11. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАУ). – Ф. 830. Сімейний архівний фонд Терещенків. – Оп. 1.
12. ЦДІАУ. – Ф. 442. Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора. – Оп. 544.

REFERENCES

1. Vosmidesyatiletie taynogo sovetnika Nikoloy Artemyevicha Tereshchenko. – K., 1900. – 156 s.

2. Georgievskiy P.I. Prizrenie bednykh i blagotvoritelnost / P.I. Georgievskiy. – SPb., 1894. – 118 s.
3. Gogel S.K. Obyedinenie i vzaimodeystvie chastnoy i obshchestvennoy blagotvoritelnosti / S.K. Gogel. – SPb., 1908. – 118 s.
4. Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti. – F. 1. – Op. 1. – Spr. 4862.
5. Donik O.M. Blahodiinist v Ukraini (XIX – pochatok XX st.) / O.M. Donik // Ukr. istor. zhurn. – 2005. – № 4. – S. 160-174.
6. Kovalynskiy V. Metsenaty Kyieva / V. Kovalynskiy. – K.: Severyn-Press, UKSP «Kobza», 1995. – 368 s.
7. Kononova T.B. Ocherki istorii blagotvoritelnosti / T.B. Kononova. – Izdatelskiy dom «Dashkov i K», 2005. – 339 s.
8. Kratkoe opisaniye imeniy naslednikov Ivana Nikolaevicha Tereshchenko. – K., 1913. – 24 s.
9. Mozgovoy V.G. Obshchestvennaya i chastnaya blagotvoritelnost v Kievskoy gubernii / V.G. Mozgovoy. – K.: Tip. Gubernskogo pravleniya, 1882. – 96 s.
10. Sbornik svedeniy o blagotvoritelnosti v Rossii. – SPb., 1899. – 1207 s.
11. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Kyievi (dali – TsDIAU). – F. 830. Simeinyi arkhivnyi fond Tereshchenkiv. – Op. 1.
12. TsDIAU. – F. 442. Kantseliariia Kyivskoho, Podilskoho i Volynskoho heneral-hubernatora. – Op. 544.

Ткаченко О. Благотворительная акция сахарозаводчика Николая Артемьевича Терещенко.

В статье на основании архивных материалов и исторической литературы анализируется меценатская, благотворительная поддержка промышленниками учреждений образования, социально незащищенных слоев населения во второй половине XIX – начале XX вв.

Статья написана в русле современных подходов к анализу историографических источников и базируется на принципах историзма, объективности, системности, плюрализма. При написании статьи были использованы такие методы как: исторический, хронологический, анализ трудов исследователей и сравнения.

В работе исследуется предпринимательская, благотворительная и общественная деятельность сахарозаводчика Николая Терещенко в Украине во второй половине XIX – начале XX вв. Частично представлена генеалогия семьи, ее вклад в развитие отечественной экономики, изучается роль Н. Терещенко в развитии народного образования, медицины. Сделан вывод о значении предпринимательской и благотворительной деятельности семьи сахарозаводчика Николая Терещенко для развития Украины в исследуемый период.

Ключевые слова: промышленники, предприниматели, буржуазия, благотворительность, школы.

Tkachenko O. Philanthropic action of the sugar-refintry Nikolay Tereshenko.

Business and hiontropic activity in the period of XIX – XX has bee analized in the present work on the basis of archives materials and historical literacy works.

The article is written in the tideway of modern approaches to the analysis of historiographical sources and is based on the principles of historicism, objectivity, consistency, pluralism. By writing the article we used such methods as historical, chronological, analysis of research work and comparison.

The qeneology of the family, its contribution in to the development of the native economy, analized as well as the N. Tereshenko role in the development of People’s colucation, medicine. The couclusion has been draw the about significance of business and philanthropic activity of the suqar-rafintry Nikolay Tereshenko family for the development of Ukraine in the reqiod unoler the review.

Keywords: industrialists, businessmen, bourgeoisie, charity, schools.

Одержано 19.10.2015.